

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i1.2307>

Л. Кривда,

аспірантка кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична академія»

ОГЛЯД ТРУПА ТА ОГЛЯД ТРУПА, ПОВ'ЯЗАНИЙ З ЕКСГУМАЦІЄЮ

Головна мета кримінального провадження – забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а невинувата особа не була безпідставно обвинувачена та притягнута до кримінальної відповідальності (ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України).

Кримінально-процесуальний кодекс розрізняє два види огляду трупа: ст. 238 огляд трупа та ст. 239 огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією.

Перш ніж розпочати вивчення використання допомоги судово-медичного експерта (спеціаліста) в огляді трупа (відповідно до академічного тлумачного словника української мови, труп – це **мертве тіло людини або тварини**) на місці події потрібно встановити чим саме врегульована ця слідча дія.

Ознаки смерті поділяють на орієнтовні (відносні) та абсолютні (достовірні).

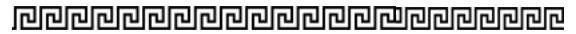
До орієнтовних ознак смерті належать: 1. Пасивне, нерухоме положення тіла. 2. Блідість шкіри. 3. Відсутність свідомості. 4. Зупинка дихання. 5. Відсутність пульсу та серцебиття спостерігають навіть при збереженні дихання, коли серце настільки слабшає, що пульсова

хвиля не відчувається на периферійних артеріях. Однак, це не доводить факт настання смерті. Серце може ще працювати, але його робота не фіксується звичайними фізикальними методами дослідження (пальпацією, вислуховуванням). 6. Втрата чутливості до больових, термічних і нюхових подразників. 7. Відсутність рефлексів, у тому числі зіничного і рогівки. Це більш переконлива ознака смерті, проте інколи її виявляють у живих осіб при перерахованих вище станах, під час агонії. 8. Охолодження кінцівок [11].

При наявності лише відносних ознак смерті та відсутності явно несумісних з життям травм лікар повинен проводити усі необхідні заходи для надання допомоги потерпілому. Лише після появи трупних плям – абсолютної ознаки смерті, реанімаційні заходи припиняються. До абсолютних ознак смерті також належать: наявність несумісних з життям тілесних ушкоджень, трупні плями, трупне залякнення, пятна Лярге, зниження температури тіла до +20°C, ознака Белоглазова («феномен котячої зіниці». Форма зіниці в людини визначається двома параметрами, а саме: тонусом м'язів, що звужують зіницю, і внутрішньочинним тиском) [6, с. 16].

Основною особливістю залучення судово-медичного експерта або

лікаря при огляді трупа на місці події є перш за все те, що він не має права обов'язків експерта, передбачених у Кримінально-процесуальному кодексі. Його роль у даній слідчій дії – спеціаліста, який усно надає консультації слідчому без складання процесуальних документів. Права та обов'язки експерта виникають лише при експертному дослідженні. Таким чином, логічно вірним вважається використання терміна спеціаліст із судової медицини під час проведення слідчих дій.

Вважаємо необхідним виокремити задачі, які виконує спеціаліст із судової медицини під час вищевказаної процесуальної дії:

- 1) встановлює факт смерті та виокремлює ознаки, які допомагають встановити час настання смерті;
- 2) допомагає слідчому провести правильний та послідовний огляд трупа;
- 3) допомагає слідчому при виявленні та вилученні слідів крові, сперми та інших виділень людини, волосся, а також різноманітних речовин, предметів, які знаходяться на трупі;

Відповідно до єдиного звіту про кримінальні правопорушення за січень-грудень 2021 року в Україні було обліковано 3191 вбивств, з яких:

Умисне вбивство, ст. 115		6	3 191
з них	двох або більше осіб	7	61
	малолітньої дитини або жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності	8	80
	заручника або викраденої людини	9	1
	вчинене з особливою жорстокістю	10	25
	вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб	11	10
	з корисливих мотивів	12	54
	з хуліганських мотивів	13	16
	особи чи її близького родича у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку	14	0
	з метою приховати інший злочин або полегшити його вчинення	15	6
	поєднане із зґвалтуванням або сексуальним насильством	16	9
	вчинене на замовлення	17	8
	вчинене за попередньою змовою групою осіб	18	66
	вчинене особою, яка раніше вчинила умисне вбивство (крім передбаченого ст.ст. 116-118 КК)	19	60
з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості	20	0	
Умисне вбивство, вчинене в стані сильного душевного хвилювання, ст. 116		21	3
Умисне вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини, ст. 117		22	6
Умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або у разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця, ст. 118		23	12
у т.ч.	очевидних умисних вбивств (6, 21, 22, 23)	24	1 280
Вбивство через необережність, ст. 119 [8]		25	107

4) допомагає при опису у протоколі результатів огляду трупа на місці події та речовин біологічного походження;

5) дає попереднє судження щодо характеру, механізму та давності знайдених пошкоджень, зняврядді травми і іншим травмам медичного характеру;

6) у разі необхідності консультує слідчого при оформленні постанови про призначення судово-медичної експертизи.

Слід зауважити, що огляд на місці події та експертиза чи розтин трупа не тотожні та не замінюють одне одного. Розтин трупа проводиться впродовж доби з моменту його надходження до бюро судово-медичної експертизи [11].

Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. Якщо при ексгумації вилучалися речі та об'єкти для досліджень, про це зазначається в протоколі. До протоколу додаються матеріали вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапису, плани і схеми, графічні зображення, відбитки та зліпки [3].

На даний час розроблено певну послідовність огляду трупа на місці події:

- 1) місцезнаходження і поза трупа;
- 2) загальні відомості щодо трупа та видимі особливості;
- 3) предмети на трупі та безпосередньо близько від нього;
- 4) речі та взуття трупа;

5) наявність або відсутність трупних змін;

6) ознаки ушкодження (переживання) тканин;

7) ушкодження;

8) татуювання та рубці;

9) інші особливості, які можна помітити при зміні пози трупа під час пошуку або огляду ушкоджень;

10) вміст кишень одягу;

11) стан поверхні, на якій знайдений труп, так зване ложе трупа [6, с. 17].

Незважаючи на те, що місце злочину являє собою єдиний процес, виділяють кілька етапів його огляду: підготовчий, дослідницький та заключний. У літературі можна знайти такі методи огляду: *концентричний, ексцентричний і фронтальний*.

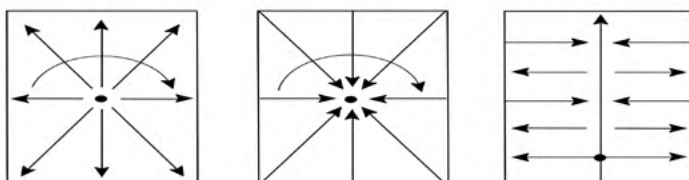
Концентричний (мал. 2) метод передбачає огляд по спіралі від периферії до центра місця події, ексцентричний (мал. 1) – по спіралі від центра місця події до його периферії. *Фронтальний метод* (мал. 3) – це лінійний огляд площ від одного з кордонів, прийнятого за вихідний, до іншого [10, с. 72].

При огляді трупа можуть виникати ситуації, які у подальшому впливатимуть на досудове розслідування. Вважаємо доцільним виокремити їх на види: об'єктивні, тобто такі, які залежать від зовнішніх обставин та суб'єктивні, на які здійснює вплив безпосередньо людина.

До об'єктивних належать:

Природні умови, які ускладнюють огляд трупа. До них належить негода, неможливість дістатися до місця події, щоб зробити огляд.

Знаходження трупа в певних

Малюнок 1–3.

середовищах (під час пожежі, вибуху, витік газу). Такі середовища є небезпечними для проведення огляду.

Знаходження на місці події сторонніх людей, які можуть зашкодити обстановку місця події.

До суб'єктивних належать:

Недостатня кваліфікація органів досудового розслідування, внаслідок якої порушується процесуальна складова огляду трупа.

Психологічний стан родичів померлого під час огляду місця події.

Ексгумація *exhumatio*; *ex* – из, *humus* – земля) згідно із словником Ожегова – вилучення трупа з місця поховання для судово-медичної чи криміналістичної експертизи. Поркшеян О.Х. пропонує таку класифікацію:

1. Офіційно дозволені (правомірні) ексгумації трупів.

2. Випадкові ексгумації трупів.

3. Злочинні (неправомірні) ексгумації трупів.

Кожному з видів ексгумації відповідають такі підвиди:

1. Офіційно дозволені (правомірні) ексгумації трупів:

1. Ексгумація трупа із судово-медичними цілями.

2. Ексгумація трупа у зв'язку з перенесенням цвинтаря з одного місця на інше.

3. Ексгумація трупа у зв'язку з перенесенням його з одного цвинтаря на інше.

4. Ексгумація трупа з метою упізнання особи похованого (випадки, не пов'язані з кримінально-наслідковим розшуком особи).

5. Ексгумація трупа у зв'язку з науково-історичними цілями.

2. Випадкові ексгумації трупів:

1. Випадкове виявлення похованого трупа при землерийних роботах, при розбиранні старих будівель та ін.

3. Злочинні ексгумації трупів:

1. Ексгумація трупа з метою мародерства.

2. Ексгумація трупа жінки з метою вчинення статевого акту з ним

(некрофілія).

3. Ексгумація з метою наруги над трупом. [14,с.3]

Позиція Європейського суду з прав людини зазначена у справі «Сольська і Рибицька проти Польщі», заяві № 30491/17. Право на повагу до приватного й сімейного життя, гарантоване ст.8 Європейської Конвенції про захист прав людини, поширюється й на випадки залишення в спокої тіла людини, яка померла. У випадках ексгумації трупів необхідно відшукувати механізми поєднання публічних інтересів держави з правами близьких і родичів [1].

На даний час відсутній порядок проведення ексгумації, внаслідок чого виникають колізії і ситуації, коли отримані докази не можуть бути допустимими. При вивченні статті 239 Кримінально-процесуального кодексу України можна виокремити основні процесуальні особливості проведення. Так, ексгумація здійснюється відповідно до постанови прокурора, а її виконання покладається на службових осіб місцевого самоврядування відповідно до порядку, передбаченому статтею 238 Кримінально-процесуального кодексу України. Про проведену слідчу (розшукову) дію складається протокол, у якому зазначається все, що було виявлено, у тій послідовності, в якій це відбувалося, і в тому вигляді, у якому спостерігалось під час проведення слідчої (розшукової) дії. Обов'язково є також присутність судово-медичного експерта, який може вилучити зразки тканини і органів або частини трупа, необхідні для проведення експертних досліджень [3].

Згідно із статтею 10 закону України «Про судову експертизу», судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-квалі-

фікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [2]. Згідно із проектом закону України «Про судово-медичну експертну діяльність» судово-медичними експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче магістра, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судово-медичного експерта [9].

Якщо виникає необхідність, то труп може бути доставлений до відповідного експертного закладу для проведення експертизи. У Правилах проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи від № 6 від 17.01.95 року зазначено, що експертиза виконується лише в теплу пору року, при сухій погоді і при створенні особую, що призначила експертизу, придатних для роботи [7].

У протоколі обов'язково зазначається:

- дата, місце, підстави проведення;
- відомості про учасників;
- причини ексгумації;
- опис місця захоронення;
- стан самої могили, могильного пагорбу і його особливості, стан могильної плити, поверхні ґрунту і рослинності на могили і навколо неї;
- фотозйомка.

Поркшеян О.Х. пропонує орієнтовний план опису труни:

1. Матеріал, з якого виготовлена труна (якщо дерево, то яке; якщо метал, який; оббитий матерією, обклеєний шпалерами, пофарбований, вказати по можливості якою фарбою; прикраси, якщо металеві, то з якого метала).

2. Стан труни (без пошкоджень, є пошкодження, які є).

3. Як було закрито труну під час поховання (забивався цвяхами, загвинчувався гвинтами, за допомогою болтів і гайок, був запаяний).

4. Стан внутрішньої поверхні

кришки труни.

5. Ложе, на якому розташовується труп (подушка, простирadlo, стружки).

Стан ложа (колір, просочений продуктами розпаду трупа, покритий цвілью тощо).

6. Стан дна труни [14, с. 16].

У випадку, якщо під час ексгумації було встановлено що збереглися лише окремі частини труни, то це вказується в протоколі.

Потреба у проведенні ексгумації трупа виникає у випадках, коли є наступні обставини:

1) необхідність отримання відповідей на питання, що виникли у слідчого у зв'язку з нововиявленими обставинами;

2) відсутність належного огляду трупа;

3) відсутність первинного судово-медичного його дослідження;

4) наявність недоліків або недостатність первинного судово-медичного дослідження трупа;

5) необхідність перевірки і уточнення окремих констатуючих положень акту судово-медичного дослідження (такий акт складається до порушення кримінальної справи) у зв'язку із наявністю принципових суперечностей з матеріалами розслідування;

6) необхідність пред'явлення ексгумованого трупа (його останків) для впізнання [5, с. 85].

Окремо слід зазначити, що існує також Тимчасовий порядок здійснення на території України пошуку, ексгумації та перепоховання останків осіб, які загинули внаслідок воєн, депортацій та політичних репресій, і впорядкування місць їх поховання. Порядок дає визначення терміну «ексгумація останків полеглих осіб» – це комплекс технологічних заходів щодо вилучення з необлікованих поховань останків полеглих осіб з метою їх ідентифікації та подальшого перепоховання відповідно до чинних ритуальних (релігійних) обрядів. У даному випадку обов'язковою

підставою є Акт про встановлення місця поховання та письмове клопотання до Державної міжвідомчої комісії у справах увічнення пам'яті жертв війни та політичних репресій при Кабінеті Міністрів України з обґрунтуванням потреби та зазначенням місця майбутнього перепоховання, а також інформації щодо джерел фінансування заходів з ексгумації та перепоховання останків полеглих осіб. Ексгумація такого типу виконується у холодну пору року. Під час проведення процедури особою, уповноваженою підприємством, що є виконавцем перепоховання згідно з вимогами цього Порядку, за участю осіб, уповноважених відповідним органом виконавчої влади або за згодою органу місцевого самоврядування, складається протокол. Протокол перепоховання останків полеглих осіб підписується особою, відповідальною за здійснення перепоховання, уповноваженим представником органу виконавчої влади або за згодою органу місцевого самоврядування та затверджується відповідальним секретарем Державної комісії [4].

Головна мета кримінального провадження – забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а невинувата особа не була безпідставно обвинувачена та притягнена до кримінальної відповідальності (ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України). Огляд трупа на місці події, виявлення та вилучення доказів зі слідами біологічного походження, знайдених на місці події є обов'язковою та невідкладною слідчою дією, яка строго регламентується статтями 84-86, 98, 100, 237-239 Кримінально-процесуального кодексу України. Кодексом встановлено два види огляду трупа:

огляд трупа і огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією. Помилки, які виникають під час неправильного огляду чи некомпетентності, халатного ставлення судового медика чи слідчого можуть негативно вплинути на подальше розслідування злочину. Неправильне оформлення протоколу огляду місця події є одним із найпоширеніших дефектів. Важливо розрізняти, що місце події та місце скоєння злочину не завжди тотожні, тому що під місцем події зазвичай розуміють територію або місцевість, в межах якого виявлені сліди скоєного злочину (при цьому сам злочин могло бути скоєно в іншому місці), місце злочину – це приміщення або ділянка території, де безпосередньо було скоєно злочин (хоча сліди цього злочину можуть бути виявлені і в іншому місці або в декількох місцях). На даний час відсутній законодавчий порядок проведення ексгумації, внаслідок чого виникають колізії і ситуації, коли отримані докази є недопустимими. Наявні процесуальні прогалини в організації підготовки та безпосередньому проведенні ексгумації трупа під час процесуальної діяльності дослідження цієї дії на теоретичному рівні з урахуванням вимог практики набуває винятково важливого значення.

Для досягнення мети були використані як загальні, так і спеціальні методи пізнання (аналіз, синтез, дедуція, індукція, аналогія, абстрагування).

Метою статті є огляд і упорядкування процедури проведення ексгумації.

Ключові слова: судова медицина, криміналістика, ексгумація, поховання, судово-медична експертиза.

Kryvda L. Corpse review and examination related to exhumation
The main purpose of criminal proceedings is to ensure a quick,

complete and impartial investigation and trial so that anyone who committed a criminal offense is brought to justice as far as his guilt is concerned, and an innocent person is not groundlessly accused and brought to criminal responsibility (Art. 2 of the Criminal Procedural Code of Ukraine). Examination of the corpse at the scene, detection and seizure of evidence with traces of biological origin found at the scene is a mandatory and urgent investigative action, which is strictly regulated by Articles 84-86, 98, 100, 237-239 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. The Criminal Procedural Code of Ukraine has two types of corpse inspection: a corpse inspection and a corpse examination associated with exhumation. Mistakes that occur during an incorrect examination or incompetence, negligence of a forensic medic or investigator may adversely affect the further investigation of the crime. Incorrect registration of the event site inspection protocol is one of the most common defects. It is important to distinguish that the scene and the crime scene are not always identical, because the place of the event usually understands the territory or location within which traces of the crime are found. (in this case, the crime itself could be committed elsewhere), the crime scene is a room or a section of the territory where the crime was directly committed (although traces of this crime can be found elsewhere or in several places). Currently, there is no legislative procedure for exhumation, as a result of which there are conflicts and situations where the obtained evidence is unacceptable. There are procedural gaps in the organization of preparation and direct exhumation of the corpse during the procedural activity of the study of this action at the theoretical level, taking into account the requirements of practice, is of exceptional importance.

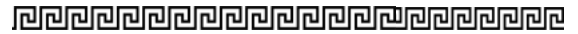
Both general and special methods of cognition (analysis, synthesis, deduction, induction, analogy, abstraction) were used to achieve the goal.

The purpose of the article is to review and streamline the procedure for exhumation.

Key words: forensic medicine, criminalistics, exhumation, burial, forensic medical examination.

Література

1. Аналіз правових позицій ЄСПЛ, які можуть бути використані у 2019 році для вдосконалення процесуального законодавства URL: <https://protocol.ua/ua/analiz-pravovih-pozitsiy-espl-yaki-mogut-buti-vikoristani-u-2019-rotsi-dlya-vdoskonalennya-protse-sualnogo-zakonodavstva/> (станом на 05.01.2022р.)
2. Закон України «Про судову експертизу» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (станом на 05.01.2022р.)
3. Кримінально-процесуальний кодекс України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (станом на 05.01.2022 р.)
4. Наказ «Про затвердження Тимчасового порядку здійснення на території України пошуку, ексгумації та перепоховання останків осіб, які загинули внаслідок воєн, депортацій та політичних репресій, і впорядкування місць їх поховання» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0969-06#Text> (станом на 05.01.2022 р.)
5. Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією, у кримінальному провадженні України : навчальний посібник / В. І. Галаган, М. Й. Кулик, Н. С. Моргун, Ю. В. Терещенко: Київ, 2018. 113 с.
6. Осмотр трупа и вещественных доказательства на месте происшествия: Научно-методическое пособие / Кривда Г.Ф., Демиденко А.М., Кривда Р.Г.: Наддніпряночка, 2012. 208 с.
7. Правила проведення судово-медичної експертизи (досліджень) трупів у бюро судово-медичної експертизи URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0257-95#Text> (станом на 05.01.2022 р.)
8. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового

розслідування URL: <https://gp.gov.ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravororushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (станом на 05.01.2022 р.)

9. Проект закону «Про судово-медичну експертну діяльність» URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JH1LT68A.html (станом на 05.01.2022 р.)

10. Рівень ефективності та необхідність впливу юридичної науки на нормотворчу діяльність та юридичну практику: міжнародна науково-практична конференція, м. Харків, 21–22 січня 2022 р. Харків : Східноукра-

їнська наукова юридична організація, 2022. 100 с.

11. Судово-медична танатологія. Судово-медична експертиза трупа URL: [https://ntarо.edu.ua/images/FakPidVik/ka\[SudMed/Ebook/34-165.Rozdil_2.Thanatologia.pdf](https://ntarо.edu.ua/images/FakPidVik/ka[SudMed/Ebook/34-165.Rozdil_2.Thanatologia.pdf) (станом на 05.01.2022 р.)

12. Судебно-медицинская экспертиза эксгумированного трупа : лекция для врачей-курсантов. Выпуск первый : эксгумация трупов, поводы к ним. Краткая историческая справка. Организация и проведение эксгумации. Изменения трупа и одежды на нем в могиле Поркшеян О. Х. Ленинград. 1971.

